

הכוכבים בקיץ בשיעור 35 דקות מהשקיעה באופק, הוא הגיע למשך זמן זה מתוך שיקול דומה של הארכת בין השמשות בקיץ⁵⁹ - אם כן תמוה, למה לא הלך החת"ס בעקבות רבו בזה?

כל השאלות הללו צריך עיון גדול כדי ליישבן. רובן נובעות מבעיות טכניות ולא עקרוניות, שנגרמו מכך שלא עמדו לרשות החת"ס בתקופתו ובמקומו האמצעים לדייק בזמני צאת הכוכבים. אבל לגבינו - גם 'דילוגו עלינו אהבה'⁶⁰; יש לתשובת החת"ס הנידונה חשיבות גדולה להבנת מהלך המחשבה של פוסקי הדורות בנושא ההלכתי המרכזי של חלות בין השמשות על פי רבנו תם, שלפיה פסק שולחן ערוך להלכה (או"ח סי' רסא סע' ב), ולבירור דעתם שההבנה 'המקורית' בשיטת ר"ת אינה השיטה שמקובל היום לקוראה בסתם 'שיטת ר"ת'.

★ ★ ★

נספח 1: לוח זמני רבי נתן אדלר⁶¹ כפי שרשמו החתם סופר מפיו בחודש כסלו תקמ"ז-1785

המילים המודגשות להלן באות עבה הן המילים השייכות לנידונו בתשובת החת"ס או"ח סי' פ, ורק מילים אלו הוגהו כאן והוסברו להלן. תוספות שלי יובאו להלן באות קטנה ובסוגריים. כל הזמנים הנקובים הם 'זמן אמיתי מקומי' של שעוני השמש והשעונים המכניים המכוונים לפיהם. התקופה היא תקופת שמואל (לפי עירובין נו, א).

חשבון זמן לילה ויום של כל השנה מאמ"ו הנ"ל [= מאדוני מורי ורבי הנזכר לעיל = הרב נתן אדלר הכהן] **כפי הנמצא בפפ"ד** [=פרנקפורט דמיין], **וכפי הנראה שגם במדינות אלו נמצא כזה בקירוב** [=כנראה אפשר להשתמש בזמנים אלה בקירוב גם ביתר הארצות שהרחב הגאוגרפי שלהן דומה לפרנקפורט (כ־50 מעלות רוחב), כגון בצפון-מערב הונגריה (כ־48 מעלות רוחב) מקומו של החת"ס. זמני השקיעה והזריחה לפי 'זמן אמיתי מקומי' תלויים רק בעונת השנה וברוחב הגאוגרפי].

זמן קריאת שמע של שחרית, הזמן היותר מוקדם [צ"ל: המאוחר, היינו סוף זמן קריאת שמע]:

59 ראה לעיל בהערה 45, שרנ"א מגדיל בקיץ את משך בין השמשות פי 1.5, מ־17 דקות ל־25 דקות.

60 על פי מדרש תנחומא (בובר) פרשת במדבר, סימן י: אפילו אדם יושב ועוסק בתורה ומדלג [=שוגה]... יאמר הקדוש ברוך הוא חביב עלי הוא, ו'דגלו עלי אהבה' (שה"ש ב, ד) - ודלוגו עלי אהבה.

61 הועתק לכאן משו"ת חתם סופר, ליקוטים, קובץ תשובות, סימן יח (מפרייקט השו"ת של בר אילן, ללא ההוספות המוטעות לגבי פשרם של הזמנים הנקובים שם בידיש בידי עורך המהדורה שממנה העתיקו את הקטע). המסמך נמצא גם בספר ליקוטי חבר בן חיים, ח"ד, מר' חזקיה פייבל פלויט, תלמיד החתם סופר, וכן מובא בכתבי מהר"ם שיק (יש בידי צילום עותק ממנו, בכתב ידו של המעתיק, באדיבות עורכי 'אוצרות הסופר', לונדון), גם הוא מתלמידיו המובהקים של החתם סופר.

- ד' שבועות קודם תקופת ניסן - פינפציג מינוטען אויף אכט אוהר, ובכל שבע צריך להקדים רביע שעה,
- עד שבתקופת ניסן יהי' הזמן המוקדם פינפציג מינוטען אויף זיעבען אוהר,
- מד' שבועות קודם תקופת תמוז עד התקופה, הזמן המוקדם פינפציג מינוטען אויף זעקס אוהר, והזמן הזה נמשך במעט השתנות עד ממש סמוך איזה שבועות קודם לתקופת תשרי, ואז פוחת והולך בכל שבע,
- בתקופת תשרי הזמן המוקדם צוואנציג מינוטען נאך זיעבען אוהר,
- ואיזה שבועות לאחר התקופה פוחת בכל שבע לערך צעהן מינוטען,
- עד ד' שבועות קודם תקופת טבת עד התקופה. הזמן המוקדם אז פינפציג מינוטען אויף ניין אוהר.

[פסוק]

זמן הלילה [=זמן צאת שלושה כוכבים בינוניים]

- ד' שבועות קודם תקופת ניסן - בין ה' ליו"ד מינוטען נאך זעקס,
- ומוסיף רביע שעה לשבוע עד התקופה ואז הוי לילה אום צעהן מינוטען נאך /שבע/ אוהר,
- מד' שבועות קודם תקופת תמוז [=שחלה בזמן רנ"א ב' 5/6 ביולי, לפי הלוח הגרגוריאני] פֿאַן ניין אוהר, אויף פֿינף מינוטען פֿאַר ניין [=בין השעות תשע עד חמש דקות לפני תשע בערב = 8:55-9:00],
- וכן פוחת מעט מעט עד תקופת תשרי, צעהן מינוטען נאך זעקס,
- מד' שבועות קודם תקופת טבת, עד התקופה, פיערציג מינוטען אויף פינף אוהר.

וזאת לדעת, דקיי"ל [דקיימא לן - זוהי ההלכה הפסוקה] **מן השקיעה** [של מרכז השמש באופק] **עד צאת הכוכבים** כ"ד מינוטען [= דקות] או ל"ה מינוטען [= דקות]⁶², **עבדי' הכא לחומרא והכא לחומרא** [=אנו עושים כאן לחומרא וכאן לחומרא]⁶³.

62 קצת קשה לי קביעת המחבר רנ"א שזו 'ההלכה הפסוקה' לחישוב הזמן בין השקיעה באופק לבין צאת הכוכבים (מאי פסק כך לפניו והיכן?). לכאורה נראה שרנ"א נוקט בשיטה הדומה לזו של הגאונים לגבי היחס בין זמן צאת הכוכבים לשקיעה באופק, אבל הוא מכניס בה שינויים אחדים, כי לשיטתם בין השמשות מתחיל מיד בגמר השקיעה באופק ולשיטת רנ"א רק אחרי 10 דקות מהשקיעה באופק; וצריך קצת עיון וכי לא ראיתי דברים מפורשים בנידון מעבר לסברתי. ראה לעיל בהערה 45 סברה איך הגיע רנ"א ל-35 דקות אלה לחומרא ול-24 דקות לקולא.

63 הפסקה הזאת ('וזאת לדעת' וכו'), שלפיה מחשבים את זמן צאת הכוכבים לכל המאוחר 35 דקות אחרי השקיעה באופק, ולא 72 דקות אחרי השקיעה כדעת המחמירים בשיטת רבנו תם 'המאוחרת' בזמננו, וכן הפסקה הבאה ('לכן זמן' וכו') והקטע 'ולענין הדלקת נרות בשבת... שצריך להיות לעולם קודם שקיעת החמה' וכו' ועד 'החשבון הנ"ל', הושמטו ע"י גורמים מסוימים מלוח זמני רבי נתן אדלר שנדפס בספר חידושי חתם סופר, סדר מועד, בסוף המהדורה בת חמשת הכרכים, ניו יורק תשי"ד-1954 ואילך, בההדרת הרב משה